

*VJESNIK ZA ARHEOLOGIJU
I HISTORIJU DALMATINSKU*
broj 52. i 53.

Split, 1950., 1952.

Novi, poslijeratni brojevi predstavljaju nastavak našeg najstarijeg arheološko-historijskog časopisa, koji i u stranom svijetu zauzima istaknuto mjesto. Od god. 1878. izašla su 42 broja pod naslovom »Bullettino di Archeologia e Storia Dalmata«, a od 1920., kada s 43. brojem nastavlja izlaziti s hrvatskim naslovom »Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku« izašlo je do početka rata još osam brojeva. Za vrijeme rata izlaženje je Vjesnika onemogućeno fašističkom okupacijom Dalmacije. Posljednji broj 51. izašao je 1940. s velikim zakašnjenjem, obuhvaćajući materijal zaključno s god. 1934. Poslije rata izlazi god. 1950. broj 52. u redakciji dra Mihovila Abramića s materijalom iz vremena od 1935.-1949. i sa zadatkom »da bude glasnik za priopćavanje novih naučnih istraživanja, arheoloških otkrića i nalaza, a s druge strane ima plemenitu dužnost, da naučno u posebnim člancima, namijenjenim najširim slojevima naroda, prati razvitak i stanje naše povijesti, osobito domaće arheologije, kulturne i socijalne događaje i sve promjene naučnog i kulturnog života.«

Ovakav sveobuhvatni program, iako diktiran hvalevrijednom željom uredništva, da časopis što bolje odgovori svojoj dužnosti, nije se mogao realno ostvariti. To skretanje s puta prvobitne namjene časopisa, t. j. da bude organ arheološkog muzeja u Splitu i da izdaje arheološki i povijesni materijal s područja Dalmacije, osjetio se jasno u tom prvom poslijeratnom broju. Njegov je sadržaj i suviše heterogen, u njemu su zastupane: arheologija, epigrafika, povijest, povijest umjetnosti, književnost, pravo, numizmatika i filologija.

Drugi poslijeratni (53.) broj pokazuje u tom smislu veliku razliku. Uslijed nemogućnosti, da nastavi program uredništva 52. broja i zbog razvoja drugih

časopisa (»Historijski zbornik«, »Starohrvatska prosvjeta«... koji su mu oduzeli većinu disciplina zastupanih u prošlom broju, on se približuje svojoj prvoj namjeni, t. j. da realizira program svoga naslova, što nam i kaže napomena novog uredništva (redakcioni odbor: Duje Rendić-Miočević glavni urednik, Mate Suić, Mladen Nikolanci): »nastaviti... objelodanjivanjem građe, koja se već desetljećima neobrađena nakupila u muzejskim zbirka i depoiima... — »Vjesnik« će prvenstveno obraćati pažnju pitanjima ranijih kulturnih razdoblja (prethistorija, klasično doba)... dopunjujući »Starohrvatsku prosvjetu«.

Broj 53. izišao je inače kao glasilo Arheološkog muzeja u Splitu i Zadru. Novost predstavlja otvaranje posebnih rubrika: epigrafski vjesnik i »izvještaji«. Prilozi se ograničavaju na područje arheologije, filologije, epigrafike i povijesti umjetnosti.

Najveća je zasluga obaju brojeva u tome, što daju velik dio prostora prilogima, u kojima se izučava prvo etnički fiksirano stanovništvo naše zemlje — Iliri. Taj je problem bio u »Vjesniku« prije zapostavljan. Gotovo sve, što je o njima napisano, uglavnom je plod studija stranih učenjaka, te stoga treba naročito pozdraviti rezultate naših ilirologa objavljene u ova dva broja, jer nam ulijevaju nade, da se ne će na tome zaustaviti. Dovoljno je vidjeti broj stranica posvećenih tom materijalu, koji iznosi 172 (83 + 89), ili broj priloga 6 (2 + 4). Ti nam radovi osvjetljavaju mnoge nepoznate ili nejasne probleme u vezi sa starosjediocima naše zemlje: fiksirano je jedno novo ilirsko pleme, ispituju se problemi jesu li Iliri bili na području Grčke prije Grka, grčka kolonizacija naše obale, odnos Ilira i Grka, uloga Kelta i njihovo širenje po Iliriku, da li su Kelti bili na području Dalmacije, odnos Ilira i Rimljana, život Ilira i njihov međusobni odnos, razvitak ilirske onomastike pod utjecajem Grka i Rimljana, borbe za opstanak i odupiranje otuđivanju, pre-

viranje i djelomično »odnarodivanje« u dodiru, trgovini i sukobima s Grcima i Rimljanima i u ropstvu ovih posljednjih. Sve je to velik doprinos poznavanju prethistorije i rane historije naše zemlje.

Slično je tako u prijašnjim brojevima bila zapuštena i prethistorija. I u prvom poslijeratnom broju ona je vrlo malo dodirnuti. Premda je uredništvo u drugom broju naglasilo, da će »prvenstveno obraćati pažnju pitanjima ranijih kulturnih razdoblja«, nije, što se tiče prethistorije, zadovoljilo. Ona i u drugom broju zauzima relativno vrlo malo mjesta. Nešto više zauzima klasična arheologija. Ostale su discipline u prvom broju pretežne, dok su u drugom minimalne.

Duje Rendić-Miočević: Razvoj ilirske onomastike pod utjecajem Grka i Rimljana (br. 52.).

U svojoj iscrpnoj radnji autor prati razvoj ilirske onomastičke formule na latinskim natpisima Dalmacije od najjednostavnijih oblika (samo osobno ime — svojstveno u početku svim indoevropskim narodima), pa do njezina utapanja u rimski onomastikon.

Analizirajući znanstvene rezultate na području opće indoevropske onomastike (pa i ilirske), Rendić ukazuje na slične osobine kod Ilira i za to navodi primjer klasifikacije grčkih imena:

- a) puna, t. j. složena imena
- b) pokraćena imena — hipokoristici
- c) izvedena imena.

Radi potvrde toga autor se služi Martićevom studijom o hrvatskim i srpskim imenima. Izvedena imena on svrstava u skupine:

1. patronimička imena (Pinnius — Pinnes)
2. teoforična imena (Andinus — deo Andino)
3. imena brojevnog podrijetla (SESTUS — lat. Sextus)
4. imena etnici (Dalmatius)
5. imena nadimci (Kabaletus — Glavaš).

Ilirsku imensku formulu na našem području možemo fiksirati tek grčkom kolonizacijom naše obale, jer nam se sačuvala na njihovim epigrafičkim spomenicima, a pratiti potpuno njen dalji razvoj možemo od vremena stupanja Ilira u vezu s Rimljanima, pa zatim za rimske okupacije, sve dok ne dobije potpuni rimski onomastički oblik. Time se ne kaže, da su Iliri potpuno romanizirani, ni da su izgubili svoje etničko svojstvo. Iliri su općenito svakako zadržali svoju prvotnu imensku formulu kroz čitavo vrijeme rimske okupacije, ili se s minimalnim varijacijama odnosno utjecajem, dok je samo jedan mali dio njih, koji su bili uvučeni u rimski državni aparat — vojsku, činovnike, djelomično ili potpuno poprimao rimski imenski oblik.

Kakav je taj oblik, koji nam se jedino sačuvaao na grčkim spomenicima, bio prije dolaska Rimljana, isti nam autor obrazlaže u nastavku svojih »Studija o ilirskoj onomastici na području antikle Dalmacije« u 53. broju »Vjesnika«.

U svom izlaganju autor uz pregled razvoja grčke kolonizacije na našoj obali utvrđuje ilirska imena i analizira ih u vezi s razvojem pojedinih kolonija: Pharosa (Stari Grad na Hvaru), Isse (Vis) Korkyre Melaine (Lumbarda na Korčuli?), Tragurij (Trogir), Salone (Solin), preispitujući pojedine izvore i autore do danas. Sve te kolonije pripadaju, osim Pharosa, koji je pripadao Jonjanima, dorskom elementu, koji se širio iz Sirakuze preko Isse, što nam potvrđuju natpisi, Korkyru Melainu pisac lokalizira na mjestu Lumbarde (jer dosada nije utvrđen njezin položaj) i nastoji dokazati na temelju »lumbardske psefizme« njezin položaj nasuprot Pseudo-Skumna, Strabona i Plinija, koji govore o knidskoj koloniji na Korčuli, da je to također dorska naseobina.

Ovo ispitivanje grčkih natpisa iznijelo je na vidjelo, da među čistim grčkim imenima egzistiraju i imena, koja su svojstvena južnoitalskim mesapskim Ilirima, što autor tumači njihovim odnosima s Grcima Velike Grčke i njihovim zajedničkim koloniziranjem naše obale. Možda su neka imena ilirskog podrijetla preuzeli Grci od mesapskih Ilira, a da to ne moraju biti sami Iliri. Razumljivo je, da nisu izostavljena ni imena domaćih Ilira-urođenika s nji-

hovim odnosima s grčkim kolonizatorima (Sallas-Salona). Moguće je, da je bilo istih imena kod mesapskih Ilira i Ilira na našoj obali prije osnutka grčke Isse i drugih kolonija uslijed zajedničkog dodira (Pyllos str. 45), a vjerojatno imaju udjela i imena zajednička nekim indoevropskim narodima (Dazas).

Detaljan i svestran osvrt na ekonomsko-politički odnos, osobito u vezi s trgovinom, Ilira urođenika i Grka kolonizatora (koji je autor tek djelomično zahvatio) razjasnio bi u mnogome i alternaciju imena, što se nadamo, da će on ubuduće i učiniti.

Rezultat rada daje nam u dva tipa »heleniziranje ilirskih imena«:

1. autohtona jednočlana formula (samo osobno ime).
2. onomastička formula grčkog tipa (osobno ime s patronimikom).
 - a) osobno ime i patronimik pokazuju ilirsku tvorbu.
 - b) osobno je ime grčko, a patronimik ilirski.
 - c) osobno je ime ilirsko, a patronimik grčki.
 - d) osobno ime i patronimik pripadaju grčkom onomastikonu.

Čitav razvoj ilirske onomastičke formule do njenog uključenja u rimski onomastikon, tokom njene romanizacije, koja traje od III. st. pr. n. e. do III. st. naše ere, može se još bolje pratiti u prvom članku.

Autor prikazuje taj proces shematski:

- I. jednočlana formula
 - A) samo osobno ime
 - B) osobno ime s patronimikom
 - a) bez izraza filius,-a
 - b) s dodatkom filius,-a
- II. dvočlana formula
 - A) ime i »prezime« samo
 - B) ime i »prezime« s dodatkom patronimika
 - a) bez izraza filius,-a
 - b) s dodatkom filius,-a
- III. varijacija jednočlana i dvočlane formule
 - A) osobno ime s imenom i »prezimenom« oca u filijaciji.
 - a) bez izraza filius
 - b) s dodatkom filius
 - B) nomenklatura žena izražena na rimski način.

Na kraju su obradena imena Ilira-rimskih građana s potpunom rimskom formulom.

Duje Rendić-Miočević: *Jadastini* (br. 52)

Na temelju Diodorova podatka o osnutku Phara od Grka 385./84. (Staroga Grada na Hvaru) i o borbi Phara-na protiv urođenika Ilira, te na temelju jednog grčkog natpisa iz IV. st. sa Hvara, gdje se spominje pobjeda Phara-na nad Jadastinima i njihovim saveznicima, pojedini komentatori poistovjetili su Jadastine sa stanovnicima liburnskog Jadera i proglasili Liburne za učesnike u borbi s Grcima pri osnutku Phara, dok su drugi, koji su zastupali, da su Asseria i Varvaria grčke kolonije, vidjeli tu borbu na tlu Liburnije (prof. Novak).

Autor dodaje ovim dvjema izvorima i dva fragmenta grčkog natpisa iz Solina, koji sadrže Cezarov odgovor Isseljima. Oni su postavili kopiju toga odgovora svojoj koloniji Saloni, a i u tom se odgovoru spominju Jadastini. Autor na temelju tih triju dokumenata, te nakon preispitivanja historijsko-topografskih izvora odbacuje i ispravlja dosadašnju ubikaciju Jadastina i uzimajući u obzir antički kao i današnji naziv rječice Jader, stavlja Jadastine u Solinsko polje. Time je topografski određeno mjesto jednom ilirskom plemenu i dokazana njegova postojbina od IV.—I. stoljeća pr. n. e.

Mate Suić: *Autohtoni liburnski nadgrobnni spomenik*

Suićeva radnja predstavlja prvi jači naučni samostalni zahvat u bogatu materijalnu ostavštinu dalekih stanovnika sjeverne Dalmacije i značajan doprinos poznavanju materijalne i duhovne kulture Liburna, jednog liburnskog plemena, koje je nastavalo to područje u ranohistorijsko i historijsko vrijeme kroz čitav period rimske dominacije u našoj zemlji.

Službeni naziv »rimsko carstvo« ne poklapa se s etničkim sastavom njegova teritorija. Kao što se sama Italija sastojala od niza slobodnih i poluslobodnih gradova, kojima je rukovodila željezna ruka »Vječnoga grada«, tako se i kasnije rimska ogromna država u svom najvećem opsegu sastojala od raznih plemena i naroda, koji su osim centralističkog, nametnutog i službenog okvira, čija je inkarnacija bio rimski imperij, imali svoj specifični, samostalni, od službenog neovisan život, osjećaj, dušu, koji su se kristalizirali i taložili stoljećima od najranijih prethistorijskih

dana do uklapanja u rimski imperij, a koji se nisu izgubili i ugasnuli ni tom preorijentacijom. Ona je samo poticala jačanje domaćih centara i još ih jače aktivizirala, da djeluju prema centru rekreativno i odbojno. To im je pomoglo da sačuvaju etnički oblik i fizionomiju kroz stoljeća ekonomskog, političkog, socijalnog i kulturnog »odnarođivanja« odolijevajući stvaranju duhovnog rimskog carstva. Ta je umjetnost isto tako monumentalna i reprezentativna kao i središta — Rima, samo s domaćim pečatom. Administracija, službeni latinski jezik, kultura i sve institucije rimske države samo su prozirna koprena, forma i patina, kroz koju se naziru silhuete »nacionalnog« života u svim vidovima, koji se miče, gmiže i traje pokraj jurnjave i svih peripetija ogromne državne mašine. Samo, nažalost, mi imamo sačuvan većinom repertoar službenog života, koji se poklapao s limesom carstva i uslijed svoje veličine i kompaktnosti ostao do danas različit od malih nacionalno-plemenskih života, koji, izuzevši rjede slučajeve i pojedine fragmente, nisu doprli do nas (što još ne znači, da oni nisu egzistirali), nego su se ugušili prolazeći kroz filter kanonskih oblika.

Jedan od takvih slučajeva, koji su ipak preživjeli i doživjeli nas, jest predmet Suičeva priloga, koji se odvija kroz jedan vid, jedan spomenik duhovno-materijalne ostavštine Liburna, nadgrobni spomenik — »Liburnski cipus«. Takvih spomenika sačuvano je na području Liburnije oko 50. Pisac dijeli svoje razmatranje na dva dijela: opisni dio, i drugi, koji zahvaća simboliku i genezu tih spomenika (»liburnski cipusi su kameni spomenici isključivo sepulkralne namjene i izrađeni redovito monolitno. U njihovoj tektonici mogu se uočiti dva osnovna dijela: trup-tijelo cipusa, i konus nad trupom, koji opet ponajčešće završava pri vrhu jednim akroterijem u obliku borove šiške«.). Trup cipusa uvijek je u obliku valjka. Ornamentalni elementi preuzeti su s rimskih nadgrobničkih spomenika. Cipusi se mogu datirati od I.—III. st. n. e. U drugom dijelu pisac traži njegovo podrijetlo i značenje. Zašto se on pojavljuje upravo u I. st. i samo na području, koje su obitavali Liburni? Cipus se razvio iz prehistorijskih humaka, boravišta mrtvih, koji su imitirali kuću živih, posredstvom suhozidne građevine, iz koje se razvila naša bunja, a

sam oblik razvio se iz kamenih naslaga, što su sačinjavale oblik humka nad grobom, koji se nije mogao sačuvati do danas, jer nije bio monolitan kao od I. st., kad su ga počeli graditi po ugledu na rimske nadgrobne spomenike. Tokom izlaganja pisac analizira njegovu sličnost s humkom-bunjom i pripisuje njegov specifični oblik shvaćanju svrhe nadgrobničkih spomenika domaćeg stanovništva, koji mora biti počivalište mrtvih, kao što je kuća boravište živih. Da bi dokazao, da oni pripadaju Liburnima, da je to njihova duhovna osebina i karakteristika, on traži njihovu maticu zemlju od njihove prevlasti na Jadranu u početku I. tisućljeća do konačnog smještaja u područje, u kojem ih nalazimo i u historijsko doba: od Raše obalnim pojasom do Zrmanje i sjeverno od Krke, gdje su nađeni svi ti spomenici. Kad se razumije, da cipus simbolizira stan pokojnika, onda je lako razumjeti njegov postanak od prehistorijske cilindrične kolibe, a autor za to dovodi primjere tumulusa i žara u obliku nastambe iz neposredne okoline Liburna. Zašto se baš kod Liburna pojavio ovakav spomenik, pisac tumači poznatom konzervativnošću Liburna, osobito kad je nastupila rimska opasnost, u želji da baš tada istaknu i sačuvaju svoje etničke osebine, kao što su u III. st. napustili tu tradiciju proglasom općeg građanskog prava. Da bi ilustrirao tu konzervativnost, navodi sistem dodekapolije, tetrapolije, matrijarhat, ritus pokapanja.

Mihovil Abramić: Zapadna nekropola antikle Salone (br. 52)

Osvrćući se na posljednje iskopine na mjestu zapadnog solinskog poganskog groblja 1940./42., autor opisuje pronađene ulomke sarkofaga i stela, a zatim dokazuje, da su zidovi sastavljeni od velikih kamenih balvana, koji su tu nađeni (a koji su podupirali cestu iz Solina za Trogir) opkoljavali grobne ćelije — nekropolu, koja se prostirala uzduž obiju strana trogirске ceste počevši od zapadnih vrata Salone. Time ispravlja mišljenje nekih autora, koji su tvrdili, da su to grčki zidovi iz IV. i III. st. pr. n. e. kao i zidine ostalih grčkih naseobina u Dalmaciji, što je po pisanju Abramića, pogrešno, jer je to gradnja slična zidinama u Asseriji i Varvariji, koji potječu iz I. st. n. e. Za izgradnju zapadnih zidina Salone 170. g. n. e. u vrijeme Marka Aurelija

upotrebljavali su se i balvani grobnog zida zajedno s nadgrobničkima spomenicima.

Ovaj rad osvjetljava problem difrenciranja grčko-rimskih gradskih zidina u našim krajevima i ujedno je značajan prilog za upoznavanje topografije stare Salone.

Lisičar Petar: Osvrt na prehistorijsku i grčku keramiku u Dalmaciji (52)

Konstatirajući, da je — usprkos velikom broju prehistorijskih nalazišta — u Dalmaciji nađena vrlo mala količina keramike (najbogatije nalazište »Grabčeva špilja« na Hvaru, koju je još prije rata počeo iskapati prof. dr. Grga Novak i nastavlja poslije rata do danas), autor nakon osvrta na epohe neolita i bronce, prelazi na keramiku željeznog doba i ilirsku keramiku, koja je također rijetka.

Najstariji primjerci grčke keramike, nađeni u Dalmaciji, datiraju iz VI. i V. st. pr. n. e. Najbogatija nalazišta koncentrirana su na srednjodalmatinskim otocima, a na prvo mjesto dolazi grčka kolonija Issa (Vis) u IV., III., i II. st. pr. n. e. Te grčke posude nazivaju se apulijskim ili gnathija-vazama po grčkoj naseobini Gnathia u Apuliji, odakle su eksportirane. One su se izrađivale kao imitacija i na našoj obali. Iz toga možemo zaključiti, da je postojala živa trgovačka veza Grka međusobno i Grka s Ilirima na našoj obali od VI., a naročito od IV. st. pr. n. e. i kasnije. Ne bi se moglo reći, da je pisac potpuno udovoljio zadatku postavljenom u naslovu. On nam nije dao svestranu naučnu analizu i problematiku u vezi s prehistorijskom i grčkom keramikom. Ali ako nije obradio prehistorijsku keramiku, jer je od nje vrlo malo sačuvano (premda iz članka ne možemo vidjeti niti koliko je ima, a i o njoj govori prof. dr. Novak ukratko u svojoj »Prošlosti Dalmacije«), pisac je mogao prodrijeti malo dublje u grčku keramiku, koje ima razmjerno dosta, osobito u bogatoj zbirci splitskog arheološkog muzeja. Nje se pisac tako rečavi nije ni dotakao, premda se u vezi s njom nameću mnogi problemi, koji nisu gotovo nikako ni obrađivani, a koji bi nam u mnogome osvijetlili ulogu Grka na našoj obali: eventualni utjecaj grčke keramike na ilirsku, ona kao dio sveopće grčke kulture u odnosu na Ilire, svrha i uloga keramičke peći

na Issi, detaljno utvrđena rasprostranjenost grčke keramike u Dalmaciji i kod nas uopće, ona s obzirom na cjelokupnu grčku trgovinu na Jadranu, uzroci importiranja isključivo gnathija-vaza i t. d. Jednom riječju članak bi mogao samo biti uvod u tu temu.

Branimir Žganjer: Kelti na području Dalmata, toponim Singidunum — Beograd (br. 53)

U prvom dijelu svog članka »Kelti u Iliriku« autor ispituje, jesu li se Kelti izmiješali s ilirskim plemenom Dalmata u IV. st. pr. n. e. i jesu li ih preslojili, kako to tvrdi K. Patsch u RE, navodeći kao dokaz keltsko podrijetlo imena Andetrium, Baracio, Caturus i Lavius, u kojima Žganjer analizom ne nalazi ništa keltsko. Prema tome izlazi ne samo, da Kelti Dalmate nisu preslojili, već je i sumnjivo, jesu li oni uopće stupili na dalmatsko tlo. Jedino je mogao postojati izvjesni utjecaj, jer su Kelti bili pomiješani s Japodima — susjedima Dalmata. Usto izgleda i suviše smiono davati Keltima toliku ulogu: definitivno uništenje tolikih plemena i oduzimanje vlastitog etničkog karaktera još većem broju drugih plemena, što je historijski u tako kratkom vremenu, u kojem su Kelti prošli Ilirikom, nemoguće, a da se ne uzima u obzir njihova brojčana i kulturna moć. Kao što ne postoji opravdani dokaz, da su Kelti bili u području Dalmata, tako se prema piščevim argumentima ne možemo potpuno uvjeriti, da nisu bili, jer on suprotstavlja premalo dokaza (isto nekoliko naziva).

Drugi dio posvetio je autor lingvističkoj analizi toponima Singidunum-Beograd. Dolaskom keltskog plemena Skordiska Singidunum postaje njihov centar. Samo je ime složenica s keltskim -dunum »tvrđava, grad«, kao i dački grad Singidava (trački: dava-grad) ili današnji Segedin. Budući je nepoznato značenje singi, pisac predlaže, uzimajući u obzir isti geografski položaj Beograda i Segedina: »ušće«, grad, gdje se sastaju dvije rijeke.

Milan Budimir: Iliri i Prailiri (br. 53)

Autor se bavi pitanjem, da li je opravdana Schuchardova podjela Ilira na Prailire i Ilire. Neki smatraju, da su se pojedina ilirska plemena spustila na Balkanski poluotok već koncem III. tisućljeća, dok neki drže, da je to bilo koncem II. i da su oni ujedno nosioci

starijeg željeznog doba; zato dokazuju, da u II. tisućljeću u Grčkoj nije bilo Ilira. Budimir dokazujući ilirsko podrijetlo toponima Tauromenion, zbog promjene »ou« u »au«, dokazuje suprotno i da su zato tauros (bos-mons) Grci i Rimljani preuzeli od Ilira. Isto su tako indoevropskog podrijetla sufiksi -men za oznaku geografske pripadnosti kao i -st, -nt za oznaku kolektiva. Da su postojali Indoevropljani na Balkanu u doba mikenske kulture, dokazuje i upotreba oktenija, koji iz grčke nestaje dorskom seobom, a zamjenjuje ga računanje po olimpijadama. Oktenij je u Iliriku postojao još u doba Augusta. Stanovnike prije Grka pisac naziva Pelastima, koji su mu istovjetni sa Prailirima.

Ejnar Dyggve: Crkva sv. Luke na otoku Lastovu (br. 52)

Dyggve je uzeo za cilj, da preispita i upotpuni opis te crkve od F. Radića, koji ju je prvi publicirao.

Unutrašnji prostor crkve ima dimenzije 3.80 × 1.70 m. Sa vanjske strane podupiru zidove po četiri potpornjaka, kojima odgovaraju iznutra lezene. Prostor između lezena zaključuju lukovi. Nadsvođeno je bačvastim svodom. Dio svoda nad oltarom stiliziran je u krstasti svod, po čemu pisac datira u drugu pol. XI. st. Sedlasti krov sastojao se od tesanih pločica, koje se upotrebljavaju poslije antike, osobito u Dalmaciji. Apsida je u planu pravokutna, a završava se polukupolom, koju nose trompe. Nad pročeljem je kasnije ugrađen zvonik. Njegovi se tragovi vide i danas. Po velikom luku na pročelju, koji je samo produžetak svoda, spada i ona u istu grupu dalmatinskog graditeljstva kao i Sv. Petar u Priku. Taj luk razvija se od Justinijanova vremena, a imaju ga mnoge bizantske crkve, pa i naše, jer stoje pod njihovim utjecajem. Polje unutar luka raščlanjeno je jednim okruglim prozorčićem. Uz luk i prozorčić na pročelju potvrđivala je utjecaj bizantske građevne koncepcije i kupola nad srednjim poljem trodjelne sheme, što je povezuje s mnogim dalmatinskim crkvicama.

Dalmatinska arhitektura s lezenama i potpornjacima — kaže Dyggve — plod je utjecaja četiriju strana: prvi je i najvažniji u lokalnim starokršćanskim formama potpornjaka (Solin), kasnije dolazi jadransko-bizantski sistem leze-

na, komu pridolazi (IX.—X. st.) srpsko-bizantski utjecaj i konačno benedik-tinci iz Italije s većim građevnim pot-hvatima romanike, ali »ne bez borbe-nog otpora«.

Mihovil Abramić: Tyche (Fortuna) Salonitana-Grb starodrevnoga grada Salone (br. 52)

Predmet autorova ispitivanja je reljef, koji prikazuje poprsje žene. Na glavi ima dijadem u obliku gradskih zidina, lijevom rukom naslonjena je na varčak, iz kojega izlaze klasovi, a desnom drži zastavu (vexillum), na kojoj su slova: M I V S; za koja autor predlaže čitanje:

M(artia) I(ulia) V(aleria) S(alona) F(elix)

Taj reljef prikazuje personifikaciju grada Salone.

Zatim pisac traži postanak i na brojnim primjerima prati razvitak takve personifikacije gradova ili pokrajina. U V. st. pr. n. e. glavno božanstvo jednoga grada ujedno je i njegov zaštitnik, koji se prikazuje i na spomenicima. Lizipov učenik Eutyhides stvorio je u osvit helenizma poseban prikaz zaštitnika grada Antiohije, koji je proširen i preuzet od helenističke, rimske, bizantske i t. d. umjetnosti sve do danas, a sličan je našoj Fortuni. Te predstave su prikazivane uglavnom uvijek u obliku žene (Tyche-Fortuna) s krunom na glavi, s rogom obilja ili drugim atributom obilja u jednoj, žezlom ili zastavom u drugoj ruci. Vexillum je najprije vojnički atribut; zatim ga preuzima božica Viktorija (Nike).

Fortunu Salonitanu prikazuje i jedan reljef iz Salone zajedno s grupom bogova.

Pisac završava s prikazom malene aplike iz Imotskog, koja prikazuje poprsje žene s krunom u obliku bedema. U desnoj ruci drži grančicu stabla, u lijevoj janje ili kozlića.

Josip Posedel: Koštane pločice za igru u zadarskom arheološkom muzeju (br. 53)

Pisac dokazuje neistinitost tumačenja Valentija, koji smatra, da su sedam koštanih okruglih pločica, koje su nađene u jednom grobu u Zadru, kazališne ulaznice (tessere teatrali). Sve te pločice prikazuju Amora u raznim položajima s raznim predmetima, a na reversu se nalazi rimski broj i ispod njega grčko slovo.

Posedel tvrdi na temelju toga, što su se za kazališne ulaznice upotrebljavale obično pločice od bronce ili olova s oznakom cara ili nekog dostojanstvenika i na temelju 15 sličnih pločica, koje su nađene na Krimu, a objelodanio ih je Rostovcev, da su to pločice za igru. To potvrđuje i kockom, koja je nađena u istom grobu.

Ulado Miroslavljević: Prehistorijsko nalazište u spilji Pokrivenik na Hvaru (br. 53)

Autor iznosi po slojevima rezultate svog djelomičnog istraživanja spilje Pokrivenik na površini od 2 m² god. 1949. (Prije toga je 12 m² istražio prof. Novak i zaključio, da je nađena vrpčasta i obojena keramika slična onoj iz »Grabčeve špilje«, a ima veza i s Tesalijom). Čitav nađeni inventar sastoji se od fragmenata keramike i jednog koštanog šila. Pisac se uglavnom zadržava na jednom fragmentu, na čijoj je površini urezan ornament u dva okomita pojasa, a sastoji se od okomitih i cik-cak-linija, koje formiraju rombe i trokute. Takav ukras raširen je po istočnom i srednjem Mediteranu, pa i u sjevernoj Evropi. Autor navodi primjere iz Drachmani (neolit), Orchomena (rano-helad.), iz Gona (bronca), Kilingira, Tesalije i t. d. i zaključuje, da ovaj nalaz pokazuje istorodnost s brončanim dobom egejsko-mikenskog kruga i zato da spada na prijelaz iz brakenog u brončano doba oko 2.200., pa završava: opisani predmet »označuje posudu, koja je importni primjer, predmet veze otoka Hvara s južnim krajevima«.

Sime Batović

STAROHRVATSKA PROSVJETA
III. serija, svezak I i II, Zagreb 1949,
1952

Časopis *Starohrvatska prosvjeta* najstarije je glasilo u Jugoslaviji, koje je počelo sistematski objavljivati slavonske domaće nalaze i starine. List je bio glasilo *Hrvatskog starinarskog društva* u Kninu, a od Oslobođenja se nalazi u Splitu.

Ovaj je časopis počeo izlaziti 1895., a nakon VII. godišta prestao je s radom 1904., da tek 1927. g. bude novo pokrenut s novom serijom, koja je ubrzo god. 1929., tek što su objavljena tri sveska, prestala izlaziti. Nakon Oslobođenja časopis je postao isključivo glasilo *Muzeja hrvatskih sta-*

rina, a ušao je u sklop izdanja Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

Program je časopisa objelodanjivanje rezultata istraživanja arheologije, historije i povijesti umjetnosti s područja sredovječne Hrvatske.

Prvi svezak novopokrenute treće serije izašao je 1949., a uredio ga je S. Gunjača; obaseže 294 strane vel. 8° i donosi mnoge slike i tabele. Prilozi su u ovom broju raspoređeni kronološki prema njihovu sadržaju.

D. Rendić Miočević u radu »Prilog proučavanju naše ramosredovječne onomastike« upozorava nas na zanimljivu srodnost i sličnost, koja ilirsku onomastiku približava sredovječnoj — hrvatskoj onomastici, te s nekoliko primjera upućuje na te analogije. Na kraju naročito naglašava, da onomastičku problematiku jednog naroda treba proučavati u čitavom njezinu kompleksu, uzimajući posebno, kao najvažnije, simbiozu tog naroda s drugim, jer se bez toga ne mogu ti problemi pravilno proučiti.

Z. Vinski u radu »Starohrvatske naušnice u Arheološkom muzeju u Zagrebu« publicira naušnice starohrvatskog obilježja s dosad djelomično nepoznatih nalazišta na teritoriju Hrvatske, a koje čuva zagrebački Arheološki muzej. Naušnice su objavljene kataloški. Oslanjajući se na Karamanovo datiranje starohrvatskih naušnica, stavlja pisac sve publicirane naušnice uglavnom u IX. i X. st., a neke i kasnije u srednji vijek. Pri kraju pisac kaže »...da se starohrvatske naušnice pojavljuju i van područja omeđeno Cetinom i Zrmanjom, na gotovo cijelom hrvatskom teritoriju, i to više u Lici i na Hrvatskom Primorju, a nešto manje u panonskoj Hrvatskoj«. Ujedno u dodatku ukazuje na neke analogije s daleko starijim nakitom iz kataloga Britanskog muzeja.

S. Gunjača objavljuje opširan rad pod naslovom »O položaju kninske katedrale«, navodi tvrdnje i niz dokumenata, koji su naveli pojedine istraživače, da kninsku katedralu traže na nalazištima izvan Knina, bilo na Kapi-tulu, bilo u Biskupiji. Zatim navodi svoju tvrdnju, da se kninska katedrala ne može nalaziti nigdje drugdje nego u samom mjestu Kninu. Zato ističe kao najsigurniji dokumenat ispravu Tome

Arhidakona, u kojoj piše: »... in campo in ecclesia sanctae Mariae virginis iuxta castrum Tiniese«. Nakon toga tvrdi Gunjača, ne treba kninsku katedralu tražiti izvan samog Knina, već u samom mjestu, u blizini kninske tvrđave.

A. M. Strgačić u radu pod naslovom »Neka toponomastička i topografska pitanja Dugog otoka« daje nove podatke o toponomastici i topografiji ne samo Dugog otoka, već i susjednih. Navodi razne isprave i dokumente i njima pokazuje, da je postojao, s obzirom na nazivlje mjesta, kontinuitet u naseljima od Ilira do u srednji vijek.

G. Novak u radu »Gradski bedemi, javne zgrade i ulice u sredovječnom Splitu« piše o sredovječnom Splitu. U prvom mu redu kao glavni izvor služi Toma Arhidakon, zatim statut grada. Doznajemo, kuda je išao gradski bedem i ostala javna mjesta, te kada i gdje su se ona gradila. Upozorava nas na statut sredovječnog Splita, čiji su propisi bili jako strogi, naročito na pr. s obzirom na građevni red, o čemu je potestat vodio računa. Ovaj je članak jedno poglavlje iz knjige »Povijest Splita«, koja je nekad imala izići u izdanju bivše općine grada Splita.

S. Antoljak u radu »Pitanje autentičnosti paške isprave« donosi cijelu pašku ispravu, od koje je najstariji prijepis iz XVII. st. Glavni su izvori za provalu Tatara u Dalmaciju Rogerij, velikovradinski kanonik (*Carmen miserabile*) i Toma Arhidakon (*Historia Salonitana...*). Međutim, paška isprava od 30. ožujka 1244. predstavlja jedan detalj, kao i završnu fazu prodiranja Tatara u Dalmaciju. Njoj se dosad nije posvećivala veća pažnja, jer su je naročito mađarski i neki naši historičari, među kojima Kukuljević, Smičiklas i Šišić, uzimali a priori kao falsifikat iz XV. st. Ovdje Antoljak daje argumentaciju, po kojoj je paška isprava autentična, i time pobija prijašnja mišljenja o njoj.

S. Gunjača u prilogu pod naslovom »Kratak osvrt na prilike i rad muzeja u Kninu«, pripućuje niz zanimljivih podataka o terenskim istraživanjima i o mnogim poteškoćama tog muzeja od 1925. dalje. Gunjača opisuje dramatski udes tog muzeja za vrijeme drugog svjetskog rata i spasavanje mu-